พุทธศาสนากับปัญหาเร่งด่วนของการพัฒนา
Buddhism and the Urgent Problems of Development

กฤษดา ปัจจ่าเนย์[1] และ เด่นพงษ์ แสนคำ[2]
Kritsada Phatchaney[1] and Denpong Saenkum[2]
[1]นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิชาพัฒนศาสตร์
[1]Ph.D. Students Program in Development Science
[2]นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาปรัชญาและศาสนาตะวันออก
[2]Master's degree Students Program in Eastern Philosophy and Religion
[1,2]คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
[1,2]Faculty of Humanities and Social Science
[1,2]มหาวิทยาลัยขอนแก่น
[1,2]Khon Kaen University

บทคัดย่อ

นักวิชาการทางด้านการพัฒนาปัจจุบันกำลังค้นหาแนวทางของการพัฒนาที่เรียกว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายไปที่ปัญหาเร่งด่วนของการพัฒนา ในบทความนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอแนวทางของการพัฒนาตามหลักของพุทธศาสนา โดยในเบื้องต้นผู้เขียนได้นำเสนอปัญหาเร่งด่วนของการพัฒนาอันได้แก่ ปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจน และปัญหาของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ จากนั้นนำเสนอแนวทางการแก้ปัญหาตามหลักการทางพุทธศาสนา จากการความหมายของพุทธศาสนา พบว่า พุทธศาสนาตอบสนองต่อปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจนโดยมุ่งแก้ปัญหาในเชิงปัจเจก แต่ยังไม่ได้มุ่งแก้ปัญหาในเชิงโครงสร้างสังคม ส่วนปัญหาของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พบว่า พุทธศาสนามุ่งนำเสนอการแก้ปัญหาในเชิงองค์รวมซึ่งวางอยู่บนฐานของนิเวศวิทยาเชิงลึกที่ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศ

คำสำคัญ: การพัฒนา, พุทธศาสนา, ความเหลื่อมล้ำ, การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ, ปัญหาเร่งด่วน

รับต้นฉบับ 16 กันยายน 2563 แก้ไขตามผู้ทรงคุณวุฒิ 24 พฤศจิกายน 2563 รับลงตีพิมพ์ 25 พฤศจิกายน 2563

Abstract

Current development scholars are searching for ways of development called Sustainable development for solve urgent problems of development. In this paper, we have presented a guideline for the development of Buddhism. First, we have presented the urgent problems of development as: 1) problems of inequality and poverty 2) problem of climate change. Second, we have presented the guideline for solving problems according to Buddhist principles. According to Buddhism it's found that, Buddhism responds to problems of inequality and poverty by trying to solve problems individually. But it does not focus on solving problems in social structure. For the problem of climate change, Buddhism offers a holistic solution to problems and the based on deep ecology that focus on ecology important.

Keywords: Development, Buddhism, inequality, Climate Change, Urgent problem

บทนำ

นักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศ ต่างมองว่าการนำเอาทุนทางสังคมมาขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนถือเป็นประเด็นที่สำคัญ คำถามที่ตามมาก็คือการพัฒนาชุมชนด้วยทุนทางสังคมจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้จริงหรือไม่ ทั้งนี้ก็เพราะว่าการพัฒนาที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาที่ไม่อาจนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน แต่เป็นการพัฒนาที่แก้ปัญหารายปัญหาไป ทำให้นักวิชาการพยายามหาแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนขึ้นมา โดยวางอยู่บนฐานคิดสำคัญที่ว่าความยั่งยืนคือการที่คนรุ่นปัจจุบันจะต้องไม่ทำลายโอกาสของคนรุ่นอนาคตในการสนองความต้องการของพวกเขา (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2543) ความหมายก็คือทำให้เกิดการพัฒนาดำเนินไปเพื่อตอบสนองความต้องการของแต่ละช่วงรุ่น ด้วยเหตุนี้ทุนทางสังคมจะต้องเข้ามามีบทบาทในฐานะของการเชื่อมประสานกลุ่มทางสังคมที่จะนำไปสู่การสร้างทางสังคมที่ดีขึ้น และดังนั้นทุนทางสังคมจึงนับว่าเป็นทุนอย่างหนึ่งที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าทุนทางสังคมเองเป็นสิ่งที่แต่ละสังคมมีอยู่แล้ว และยังเป็นการแสดงถึงศักยภาพที่แต่ละสังคมจะสามารถนำเอาทุนชนิดนี้ออกมาใช้ได้

ในสังคมไทยสถาบันศาสนามีบทบาทสำคัญในสังคมทั้งในฐานะของความเชื่อ และความศรัทธา ตลอดจนวิถีของการดำเนินชีวิตที่มักจะเกี่ยวโยงกับศาสนานั้น จึงทำให้เกิดคำถามว่าศาสนาในฐานะของทุนทางสังคม (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2556) จะเข้ามามีบทบาทอย่างไรในการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นศตวรรษของการพัฒนาที่ต้องก้าวไปอย่างรุดหน้า เมื่อไม่นานมานี้มีนักวิชาการหลายคนพยายามที่จะชี้ให้เห็นบทบาทสำคัญของศาสนาในการพัฒนา ตัวอย่างเช่นในงานศึกษาของ Cunningham (1995: 97) อธิบายว่าสองในสามของผู้เคลื่อนไหวทางสังคมในอเมริกาอ้างว่าพวกเขาใช้แรงจูงใจทางศาสนาในการมีส่วนร่วม นอกจากนี้จากผลการศึกษาของ Wuthnow (1996: 9) เกี่ยวกับอาสาสมัครนักเรียนในอเมริกาก็พบว่า ศาสนสถานยังคงเป็นสถานที่หลักที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับมิติทางวิญญาณของการดูแลเอาใจใส่และให้คำแนะนำ นอกจากนี้ในส่วนของสังคมไทยมีงานศึกษาเกี่ยวกับศาสนาจำนวนมาก แต่ก็ไม่ค่อยจะมีงานศึกษาเชิงรูปธรรม

เกี่ยวกับบทบาทของศาสนาในการพัฒนาสังคมเท่าใดนัก ที่มีอยู่มีเพียงเล็กน้อยเท่านั้นอย่างเช่นงานของ Walter (2007) ที่กล่าวถึงการปฏิบัติของขบวนการเคลื่อนไหวของพระสงฆ์ในประเทศไทยการมีส่วนร่วมในการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และงานของ Darlington (1998) ที่กล่าวถึงบทบาทของพระในการอนุรักษ์ป่าเช่นเดียวกัน นอกจากนี้บทบาทของพุทธศาสนาในสังคมยังปรากฏในงานของ Taylor (1993) ที่ได้กล่าวถึง บทบาทของพุทธศาสนาในการตอบสนองด้านจิตวิญญาณโดยเฉพาะการความหมายใหม่ของการใช้ชีวิตในกลุ่มคนในสังคมเมืองอันเนื่องมาจากอิทธิพลของความเครียดจากการทำงาน จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาเข้ามามีส่วนสำคัญในการพัฒนาทั้งจิตใจ ร่างกาย และสังคมโดยภาพรวม ซึ่งก็ทำให้เห็นการบูรณาการร่วมระหว่างพุทธศาสนากับองค์ความรู้อื่น ๆ มากขึ้น แต่ก็ยังเกิดคำถามว่าภายใต้พลวัตทางสังคมพุทธศาสนาจะปรับเปลี่ยนคติดั้งเดิมให้เข้ากับสภาวการณ์ร่วมสมัยได้อย่างไร

บทความนี้มีความมุ่งหมายที่จะนำเสนอบทบาทของศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาในฐานะของพื้นฐานทางวัฒนธรรมในสังคมไทย จะมีบทบาทอย่างไรในการพัฒนาสังคมในศตวรรษที่ 21 เป้าหมายหลักสำคัญของบทความนี้มุ่งไปที่ประเด็นที่เกิดขึ้นจริง ๆ กับวิถีชีวิตในยุคปัจจุบัน โดยที่ผู้เขียนไม่ได้มีจุดมุ่งหมายว่าข้อเสนอในบทความนี้จะเป็นข้อเสนอที่มีความเป็นสากลและใช้ได้ทุกกรณี แต่ผู้เขียนมุ่งหมายเพียงว่าบทความนี้จะช่วยเติมเต็มและช่วยมองให้เห็นถึงสาระสำคัญของพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมในศตวรรษที่ 21 ในประเด็นที่สำคัญ ๆ เท่านั้น อันได้แก่ประเด็นความยากจนและความไม่เท่าเทียม และประเด็นการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ อันเนื่องมาจากว่าทั้งสองประเด็นดังกล่าวถือเป็นวาระเร่งด่วนของการพัฒนาที่จะต้องได้รับการแก้ไข คำถามหลักของบทความนี้จึงอยู่ที่ว่าพุทธศาสนาในฐานะหลักคิดสำคัญจะมีส่วนช่วยในการเติมเต็มและแก้ไขอย่างไร ในเบื้องต้นผู้เขียนจะนำเสนอปัญหาทางสังคมที่ควรจะพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนต่อไป แล้วจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงบทบาทของพุทธศาสนาในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาเหล่านั้น

ปัญหาเร่งด่วนของการพัฒนาในศตวรรษที่ 21

ในการพิจารณาองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาสังคมนั้น ผู้เขียนมีสมมติฐานเบื้องต้นว่า การพัฒนานี้จะต้องนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขทั้งในด้านอัตวิสัย และในด้านวัตถุวิสัย สิ่งใดก็ตามที่ขัดขวางการพัฒนาที่นำไปสู่ความอยู่ดีมีสุข สิ่งนั้นจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขและพัฒนาให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น และเพื่อที่จะให้เห็นปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ เราจะพิจารณาองค์ประกอบสำคัญที่ก่อให้เกิดกระแสการพัฒนาสังคมในศตวรรษที่ 21 ขึ้นมาดังนี้

1. **ความยากจนและความไม่เท่าเทียมด้านรายได้**

Mathiason (2014) ได้กล่าวว่า ประเด็นสำคัญที่ยังค้างคาอยู่ในปัจจุบันคือประเด็นปัญหาเรื่องความยากจนที่ถูกครอบงำโดยความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้และความมั่งคั่ง ความยากจนถือเป็นสิ่งที่เราอาจมองได้ว่าเป็นสิ่งสัมบูรณ์ (คือ มีค่าเชิงตัวเลขที่จำกัดตามที่ตกลงกันไว้) หรือเป็นปรากฏการณ์เชิงสัมพัทธ์ที่มีอยู่เสมอในสังคมและสะท้อนให้เห็นในความไม่เท่าเทียมกัน รายงานสถานการณ์ทางสังคมโลก (Report on the World Social Situation, RWSS) พบว่าจากการใช้ข้อมูลตั้งแต่ปี 1980 จนถึงปัจจุบัน การวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่าประเด็นเรื่องความไม่เท่าเทียมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ (Piketty, 2014) สิ่งที่เราจำเป็นต้องมองต่อไปจากปัญหาความยากจนและความไม่เท่าเทียมนี้ก็คือผลกระทบของมันว่ามันนำไปสู่ปัญหาอะไรบ้าง แน่นอนว่าความไม่เท่าเทียมทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น ความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ ความเป็นเจ้าของทุนการเงินในฐานะปัจจัยการผลิต การบริการด้านสุขภาพและการศึกษาที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับของสังคมนั้น ความไม่เท่าเทียมที่มีปริมาณสูงมาก อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจในอนาคตและเป็นสาเหตุของการด้อยพัฒนาก็ได้ (Berg, Ostry, and Zettelmeyer, 2012; Ravallion, Squire & Bruno 1999; Alesina and Rodrik, 1994) สำหรับสถานการณ์ความยากจนและความไม่เท่าเทียมของประเทศไทยนั้นพบว่ามีปัญหาเรื่องนี้มากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเรื่องความไม่เท่าเทียมที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาที่ทิ้งคนจนไว้ข้างหลัง (Phongpaichit and Baker, 2009; Rigg and Salamanca, 2009) กระนั้นก็ตามถึง

แม้ว่าประเทศไทยเองพยายามพัฒนาแนวทางการแก้ปัญหาเรื่องความยากจนและความไม่เท่าเทียมด้านรายได้มาโดยตลอด แต่ในความเป็นจริงแล้วยังมีความกังวลเชิงนโยบายต่อสภาพความเป็นอยู่ของประชากรบางส่วนอันเนื่องมาจากการพัฒนานี้

ในรายงานของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2560: 17) ได้กล่าวไว้ว่า ปัจจัยหนึ่งที่เป็นสาเหตุให้รายได้มีความเหลื่อมล้ำ คือ โครงสร้างการทำงานของคน ซึ่งพบว่า คนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ทำงานในสาขาเกษตรกรรม และทำให้มีรายได้ต่ำไปด้วย ความแตกต่างระหว่างการเพิ่มขึ้นของค่าจ้างแรงงาน ส่งผลต่อความเหลื่อมล้ำอย่างมาก ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาระดับการศึกษาตามสถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนยังพบด้วยว่า ครัวเรือนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจต่ำมีการศึกษาในระดับต่ำ มีผลต่อค่าจ้างและรายได้ของครัวเรือนในกลุ่มดังกล่าวต่ำไปด้วย จากข้อมูลการสำรวจการทำงานของประชากรในปี 2560 พบว่า ผู้มีงานทำที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาและต่ำกว่า ได้รับค่าจ้างเฉลี่ยเพียง 8,060 บาทต่อเดือน และค่าจ้างจะเพิ่มขึ้นตามระดับการศึกษาที่เพิ่ม โดยผู้มีงานทำที่จบการศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้รับค่าจ้างเฉลี่ยสูงถึง 25,259 บาทต่อเดือนสูงกว่าค่าจ้างเฉลี่ยของผู้จบการศึกษาระดับประถมศึกษาและระดับที่ต่ำกว่าประถมศึกษาถึง 3 เท่า จากข้อเท็จจริงนี้เองเป็นผลลัพธ์อันเนื่องมาจากปัญหาทางสังคมที่ เด่นพงษ์ แสนคำ และ อัครยา สังขจันทร์ (2561) ได้อธิบายไว้ว่า เป็นผลมาจากการครอบงำทางอุดมการณ์เพื่อให้เกิดจิตสำนึกที่ผิดพลาดของชนชั้นกรรมาชีพ และก่อให้เกิดการมองไม่เห็นข้อเท็จจริงบางประการที่ทำให้ความเหลื่อมล้ำปรากฏขึ้น นั่นคือความไม่เท่าเทียมทางการศึกษาเป็นผลมาจากการสะสมทุนและปัจจัยการผลิตที่ต่างกัน และการสะสมทุนและปัจจัยการผลิตที่ต่างกันก็เป็นผลโดยตรงมาจากระบบเศรษฐกิจก่อนทุนนิยมของไทยที่ผ่านมา

นอกจากนี้ความไม่เท่าเทียมในด้านรายได้และความยากจนนั้น ยังนำไปสู่ปัญหาสำคัญอีกอย่างหนึ่งด้วย นั่นคือการเข้าถึงการบริการสาธารณสุข แม้จะมีระบบการบริการด้วยการประกันสุขภาพถ้วนหน้าให้กับประชาชนทั่วไปก็ตาม แต่หลายคนควรจะได้รับการให้บริการที่ดีมากกว่านั้นตามสภาพการทำงาน

ของตนเอง แต่รัฐไทยก็จัดสรรความสำคัญให้กับกลุ่มของผู้ที่ทำงานโดยตรงให้กับรัฐเป็นหลักเท่านั้น ทำให้การเข้าถึงบริการด้านการสาธารณสุขเกิดความเหลื่อมล้ำขึ้น จากผลการศึกษาของ Kongtip, et al. (2015) พบว่า แรงงานนอกระบบที่คิดเป็นร้อยละ 62.6 ของแรงงานไทย ทำให้แรงงานเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการสร้างขีดความสามารถทางเศรษฐกิจของประเทศ ในทางกลับกันการมีแรงงานนอกระบบเช่นนี้ทำให้เห็นว่าเขาเหล่านั้นประสบปัญหาการเข้าถึงสวัสดิการทางสาธารณสุขตามกฎหมายเพราะนายจ้างไม่ทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรกับแรงงานนอกระบบ และแรงงานนอกระบบมักเต็มใจทำงานโดยไม่ต้องทำสัญญาเพื่อให้ได้งานที่ต้องการ ทำให้ไม่สามารถรับการบริการตามกฎหมายแรงงานได้ ด้วยเหตุนี้ความเหลื่อมล้ำหรือความไม่เท่าเทียมจึงเป็นผลผลิตจากการขาดความใส่ใจด้านจริยธรรมของนายจ้างเพื่อสนองประโยชน์ของการจ้างงานเป็นสำคัญ

โดยสรุปปัญหาหลัก ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อปัจเจกบุคคลในวงกว้างคือความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ ซึ่งนำไปสู่ปัญหาสำคัญที่ว่า ผู้ที่อยู่ระดับล่างของโครงสร้างทางชนชั้นไม่อาจเข้าถึงสิ่งที่เป็นบริการในระดับพื้นฐานสำคัญของชีวิตพวกเขาได้ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา สวัสดิการ และระบบการบริการสาธารณสุข เนื่องจากรัฐไทยได้วางกรอบโครงการพัฒนาที่จัดกลุ่มคนจนเหล่านี้เป็นบุคคลที่ไม่อาจสร้างฐานความมั่นคงทางชีวิตได้ด้วยตนเอง รัฐต้องให้การพึ่งพากับเขา ทว่าการพึ่งพาโดยรัฐไทยต่อคนจนเป็นการพึ่งพาชั่วครั้งชั่วคราว ไม่ได้สร้างความมั่นคงอย่างยั่งยืนในฐานะของการสร้างปัจจัยการผลิตทั้งที่เป็นวัตถุและทั้งที่เป็นทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพ จึงทำให้ปัญหาเหล่านี้ไม่อาจหาทางแก้ปัญหาได้ จึงทำให้ปัญหาถูกสะสมเรื่อยมา

2. **ปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ**

นับตั้งแต่ยุคสมัยของการปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา มนุษย์ได้สร้างกิจกรรมต่าง ๆ อย่างมากมาย ซึ่งกิจกรรมส่วนใหญ่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศเป็นอย่างมาก (National Research Council., 2011) มาถึงปัจจุบันสถานการณ์ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ได้กลายมาเป็นภัยคุกคามในศตวรรษที่ 21 ซึ่งสาเหตุเกิดจากการกลายเป็นเมืองที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลต่อการเพิ่มของจำนวนประชากรในพื้นที่เมือง เกิดการบริโภคที่เพิ่มขึ้นซึ่งการ

บริโภคเหล่านั้นก่อให้เกิดปัญหาขยะและของเสียตามมาและเชื่อมโยงต่อการกำจัดขยะและเสียที่เพิ่มภาวการณ์ปล่อยก๊าซเรือนกระจกให้โลกด้วย นอกจากนี้การพัฒนาอุตสาหกรรมและการใช้ทรัพยากรด้านพลังงานยังมีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนก๊าซเรือนกระจกอีกช่องทางหนึ่ง สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่เลวร้ายลง สิ่งที่ตามมาคือระบบนิเวศของโลกถูกทำลายลงไป พร้อมทั้งอาจเกิดการสูญพันธุ์ของพืชและสัตว์บางชนิด รวมไปถึงภัยธรรมชาติที่เพิ่มความถี่และรุนแรงขึ้น และคุณภาพชีวิตของประชากรโลกลดลงส่งผลต่ออายุขัยของคนลดลงเช่นเดียวกัน (Bazylevych & Kupalova, 2014)

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอีกปัญหาหนึ่งคือปัญหาด้านเศรษฐกิจที่โลกต้องสูญเสียรายได้จากเรื่องนี้ ซึ่งถูกอธิบายโดย Richard (2010) ที่ได้กล่าวถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งทำให้แต่ละประเทศต้องจ่ายภาษีเรื่องสวัสดิการสังคมเพิ่มขึ้นอันเนื่องมาจากการสูญเสียรายได้เมื่อจากการผลิตสินค้า รวมถึงเมื่อเกิดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกเพิ่มขึ้นยิ่งส่งผลต่อการนำงบประมาณมาจัดการเรื่องนี้ด้วย เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศจึงทำให้รายได้ของประเทศลดน้อยลงด้วยเช่นเดียวกัน รวมไปถึงงานของ Alboghdady & Hendawy (2016) กล่าวถึงประเด็นผลกระทบทางเศรษฐกิจจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและความแปรปรวนของผลผลิตทางการเกษตรในภูมิภาคตะวันออกกลางและแอฟริกาเหนือ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลต่อการผลิตในแต่ละฤดูกาลที่ต่างกัน กล่าวคือ เมื่ออุณหภูมิเพิ่มขึ้นในช่วงฤดูหนาวจะส่งผลทำให้ผลผลิตทางการเกษตรลดน้อยลงร้อยละ 1.12 หรือช่วงฤดูใบไม้ผลิเมื่ออุณหภูมิเพิ่มขึ้นจะส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรลดน้อยลงร้อยละ 0.09 และ 0.14 เมื่อผลผลิตลดลงจะส่งผลต่อรายได้ที่ลดลงเช่นเดียวกัน ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศจะทำให้ประชากรโลกได้รับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจตามมาด้วย นอกจากนี้งานวิจัยของ Stern & Nicholas (2007) ยังยืนยันว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจคือการสร้างแบบจำลองทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยที่แบบจำลองแรกมองว่าเมื่ออุณหภูมิของโลกเพิ่มขึ้น 2-3 องศา

จะทำให้โลกของเราต้องสูญเสียผลิตภัณฑ์มวลรวม (GDP) ของโลกถึงร้อยละ 0-3 ต่อมาแบบจำลองที่สองมองว่าเมื่ออุณหภูมิของโลกเพิ่มขึ้น 5-6 องศา จะทำให้โลกของเราต้องสูญเสียผลิตภัณฑ์มวลรวม (GDP) ของโลกถึงร้อยละ 5-10 ซึ่งโลกของราต้องสูญเสียเงินที่เป็นต้นทุนที่สูงมากสำหรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เมื่อพิจารณารายละเอียดแต่ละประเทศจะพบว่า ประเทศยากจนหรือประเทศกำลังพัฒนาจะได้รับผลกระทบมากกว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศยังนำไปสู่ปัญหาด้านการเกษตรและความมั่นคงทางอาหารของโลก ในที่นี้ Wheeler & Braun (2013) ได้อธิบายปัญหาความมั่นคงทางอาหารที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของโลกในปัจจุบันมีความแปรปรวนเป็นอย่างมาก ส่งผลต่อการประกอบอาชีพของประชากรโลกทางด้านการเกษตรและการผลิตอาหาร เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงผลที่ตามคือการการขาดอาหารและความหิวโหย นอกจากนี้ยังมีความเสี่ยงในการได้รับน้ำดื่มที่เพียงพอและสะอาด โดยที่ Wheeler & Braun คาดการณ์การเข้าถึงแหล่งอาหารและการใช้ประโยชน์จากแหล่งอาหารจะได้รับผลกระทบเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากโลกมีการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่เลวร้ายลงกว่าเดิม นอกจากงานของ Wheeler & Braun แล้วยังมีงานจากการศึกษาของ Hall, et al. (2017) ได้ชี้และย้ำให้เห็นถึงประเด็นผลกระทบของการเพิ่มจำนวนประชากรและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารในแอฟริกา โดยมองไปข้างหน้าถึงปี 2050 ซึ่งเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในประเทศแถบแอฟริกา สิ่งที่ตามมาคือการขาดแคลนอาหารอันเนื่องมาจากการขาดแคลนน้ำ ผลผลิตตกต่ำ จำเป็นต้องนำเข้าอาหารเพื่อบริโภค ทำให้ขาดความมั่นคงด้านอาหารของประชาชนลดน้อยลงไป เพราะต้องพึ่งพาอาหารจากภายนอก เช่นเดียวกับงานวิจัยของ Zewdie (2014) ที่ศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อความมั่นคงด้านอาหาร โดยเป็นการทบทวนวรรณกรรมในซับซาฮาราแอฟริกา อธิบายว่าซับซาฮาราในแอฟริกาเป็นหนึ่งในภูมิภาคที่ได้รับผลกระทบรุนแรงที่สุดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่งผลทำให้เกิดปัญหาการผลิตพืชและอาหารทางการเกษตร

ลดน้อยลงเช่นเดียวกัน นอกจากนี้แล้วการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศยังส่งผลให้ประชาชนมีปัญหาด้านการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากแหล่งอาหารที่มีอยู่อีกด้วย

อีกปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นตามมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศคือปัญหาด้านสุขภาพ จากงานวิจัยของ Haines, et al. (2006) จากศูนย์สุขอนามัยและเวชศาสตร์เขตร้อนและองค์การอนามัยโลก ได้อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและความเปราะบางด้านสุขภาพของประชาชน ได้อย่างน่าสนใจว่า ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้เกิดขึ้นไปทั่วโลก ส่งผลกระทบต่อปัญหาต่าง ๆ หนึ่งในนั้นคือปัญหาด้านสุขภาพของประชากรโลก การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเกิดการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิของโลก เกิดคลื่นความร้อน เกิดภัยพิบัติน้ำท่วม น้ำแล้งในพื้นที่ต่าง ๆ ทำให้ประชากรโลกขาดอาหารส่งผลต่อสุขภาพการขาดสารอาหารการป่วยเป็นโรคใหม่ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งงานวิจัยของ Kjellstrom, et al. (2010) ได้อธิบายผลกระทบด้านสาธารณสุขของโลกร้อนอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศไว้ว่า ผลกระทบด้านลบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลต่อการเกิดโรคไม่เรื้อรังได้เช่นเดียวกัน ได้แก่ โรคหัวใจ โรคหลอดเลือด และโรคไต นอกจากนี้ยังมีความเสี่ยงที่จะเกิดโรคเรื้อรังเพิ่มขึ้นตามมา นอกเหนือจากนี้ Kalkstein & Smoyer (1993) ยังสะท้อนภาพผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อสุขภาพของมนุษย์ในอดีตที่ผ่านมาไว้ว่า การที่โลกของเรามีอุณหภูมิที่สูงขึ้น ส่งผลต่อการเสียชีวิตของคนเพิ่มขึ้น อันเนื่องมาจากการเกิดโรค onchocerciasis และมาลาเรียอาจแพร่กระจายหากอุณหภูมิเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งประเทศที่ได้รับผลกระทบด้านสุขภาพที่เกิดจากความร้อนมากที่สุด คือ ประเทศจีน และประเทศอียิปต์

โดยสรุปปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศถือได้ว่าเป็นภัยคุกคามในศตวรรษที่ 21 ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศนั้น เกิดขึ้นจากการเพิ่มขึ้นของประชากรโลก การกลายเป็นเมือง การปล่อยก๊าซเรือนกระจก โดยส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ และได้ส่งผลให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา ได้แก่ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านการเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร และปัญหาด้านสุขภาพ จากปัญหาที่กล่าวมาชี้ให้เห็นว่าโลกของเรากำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเกิดปัญหาที่มีความซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น

พุทธศาสนาในฐานะหลักคิดทางปรัชญากับการแก้ปัญหาเร่งด่วนของการพัฒนา

ในส่วนนี้มีประเด็นอภิปรายอยู่ทั้งสิ้น 3 ประเด็นด้วยกัน การอภิปรายเป็นไปเพื่อตอบคำถามสำคัญที่ว่า พุทธศาสนาในฐานะหลักคิดทางปรัชญา จะสามารถแก้ปัญหาเร่งด่วนของการพัฒนาได้หรือไม่ การตอบคำถามนี้จะเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจข้อเสนอของพุทธศาสนากับการพัฒนาก่อนเป็นอันดับแรก แล้วจะแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำและปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ตามลำดับ

1. **ข้อเสนอว่าด้วยพุทธศาสนากับการพัฒนา**

มีคำถามที่น่าสนใจว่า พุทธศาสนาในฐานะหลักคิดทางปรัชญาจะสามารถเป็นสาระสำคัญของการพัฒนาได้จริงหรือไม่ นักวิชาการคนสำคัญของไทยอย่าง ประเวศ วะสี ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากพระภิกษุรูปสำคัญรูปหนึ่งของไทย นั่นก็คือ พุทธทาสภิกขุ จากงานที่ชื่อว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” ดูเหมือนว่ากรอบการอธิบายภายใต้ธัมมิกสังคมนิยมนี้เองได้กลายมาเป็นสาระหลักของการเป็นกรอบแห่งการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาของสังคมไทย (ประเวศ วะสี, 2542) ทำให้พุทธศาสนาได้รับสถานะเป็นศาสตร์ทางวิชาการ ไม่เพียงแต่เป็นหลักคิดและความเชื่อบนฐานของศรัทธาเท่านั้น (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2556) กรอบคำอธิบายนี้นักวิชาการอย่างปีเตอร์ เอ แจ็คสัน ได้กล่าวเอาไว้ว่า

“ท่านพุทธทาสเสนอแนวคิดใหม่ว่า ความทุกข์ไม่จำเป็นต้องเป็นผลกรรมเก่าของปัจเจกบุคคลเสมอไป ในทางตรงกันข้ามความทุกข์มันเกิดจากปัจจัยหลายอย่างที่มาจากโลกภายนอก ในขณะที่พระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมสอนว่า ความทุกข์ของคนเราแต่ละคนเกิดจากภาวะที่คนเราสร้างขึ้นเอง และจะกำจัดออกไปได้ด้วยการที่แต่ละคนปฏิบัติจิตภาวนา ท่านพุทธทาสกลับชี้ว่า ความทุกข์ที่เกิดจากการเอารัดเอาเปรียบทางสังคมหรือเศรษฐกิจและการกดขี่ทางการเมืองนั้นมีที่มาจากภายนอกของคนเราแต่ละคน ความทุกข์เช่นนี้สามารถกำจัดได้ด้วยการที่สังคมประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามหลักศาสนา” (แจ็คสัน, 2556: 54)

หลักคิดดังกล่าว แม้จะถูกชี้ชวนให้เห็นถึงบทบาทของพุทธศาสนาในฐานะของ “ศาสตร์” ที่นำไปสู่การพัฒนาได้แล้วนั้น ยังชี้ให้เห็นว่า พุทธทาสภิกขุได้เสนอให้เรามีมุมมองต่อพุทธศาสนาแบบใหม่ กล่าวคือ เสนอให้มองมิติทางด้านรูปธรรมมากกว่ามิติทางด้านนามธรรม โดยเฉพาะการมองว่าทุกข์ที่แท้จริงเกิดขึ้นจากการบีบรัดของสภาวทางสังคม ดังนั้นข้อเสนอของท่านพุทธทาสในแง่นี้จึงเป็นนิยัตินิยมเชิงสังคม (Social Determinism) แบบหนึ่งเช่นกันกับแนวคิดนิยัตินิยมแบบมาร์กซ์

การมีมุมต่อพุทธศาสนาเช่นนี้ส่งอิทธิพลต่อนักคิดหลายคน เช่น พระไพศาล วิสาโล, ประเวศ วะสี, ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ และ อภิชัย พันธเสน เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 3 ท่านแรก ถือเป็นหัวหอกสำคัญที่นำเอาธัมมิกสังคมนิยมมาวางรากฐานของการพัฒนาอย่างชัดเจน เช่น ในงานเรื่อง “พุทธศาสนากับคุณค่าร่วมสมัย” (2529) ของพระไพศาล วิสาโล และงานเรื่อง “ธัมมิกเศรษฐศาสตร์” (2531) ของปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ เป็นต้น งานทั้งหมดล้วนเป็นไปในทิศทางที่ว่าธัมมิกสังคมถือเป็นหลักพื้นฐานทางเศรษฐศาสตร์ที่ถอดออกมาจากธรรมชาติพื้นฐานจริง ๆ ของความเป็นมนุษย์ และที่สำคัญที่สุดก็คือข้อเสนอของพระไพศาล ที่เห็นว่าธัมมิกสังคมนิยมนี่เองที่ควรจะนำไปต่อยอดและวางรากฐานทางการพัฒนาสำหรับสังคมไทยต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหยิบยกเอาพุทธศาสนามาสร้างความ “ใหม่” ต่อประเด็นการพัฒนานั้น เป็นการให้คำอธิบายว่าพุทธศาสนาไม่ได้ให้เราแสวงหาสุขโดยการได้รับเพียงอย่างเดียว แต่ให้เราแสวงหาสุขโดยการเป็นผู้ให้ด้วย (อภิชัย พันธเสน, 2544) ดังนั้น ถ้าหากการพัฒนาคือการสร้างความอยู่ดีมีสุขทั้งในเชิงอัตวิสัยและเชิงภววิสัยแล้วนั้น ย่อมทำให้เห็นว่าพุทธศาสนาวางอยู่บนฐานของการพัฒนาที่นำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขเช่นเดียวกัน

อีกประเด็นหนึ่งของการพัฒนาคือ การพัฒนาอย่างยั่งยืน กล่าวคือ มีคำถามที่น่าสนใจว่าทำอย่างไรแนวทางการพัฒนานี้จะสามารถนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ สำหรับงานวิชาการทางด้านพุทธศาสนา มีงานสำคัญเล่มหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อสังคมคือ “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในงานดังกล่าวเริ่มต้นด้วยการชี้ให้เห็นปัญหาที่จำเป็นต้องได้รับ

การแก้ไขในการพัฒนาอันเนื่องมาจากการพัฒนาที่ผ่านมาไม่ใช่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมุ่งเป้าไปที่การวิพากษ์การพัฒนาเศรษฐกิจบนฐานของความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม ซึ่งในตอนหนึ่งได้กล่าวเอาไว้ว่า

"ในระหว่างที่เจริญกันใหญ่ในทางที่จะก้าวไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมนั้น นอกจากมีผลในด้านบวกทำให้เกิดความเจริญทางวัตถุอะไรต่าง ๆ ขึ้นมากมายแล้ว ก็ปรากฏว่ามีผลในด้านลบเกิดขึ้นด้วย และตอนแรกผลด้านลบนี้ปรากฏเด่นชัดออกมาในประเทศที่พัฒนาแล้ว คือประเทศที่เจริญเป็นประเทศอุตสาหกรรมแล้วนั้นเอง คือมีปัญหาสังคม และปัญหาจิตใจต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมายจนกระทั่งท้ายที่สุด ก็มาพบกับปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม" (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2561: 21)

นอกจากข้อความที่คัดมาข้างต้นแล้ว ยังปรากฏว่าในงานดังกล่าวได้วิพากษ์ปัญหาของการพัฒนาไว้อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะปัญหาที่เป็นรูปธรรมอย่างการพัฒนาที่วิ่งตามกระแสทุนนิยม ซึ่งมุ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาความเจริญทางด้านวัตถุ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีจุดมุ่งหมายไปที่การสนองตอบการปฏิวัติอุตสาหกรรมอย่างไม่หยุดยั้ง ข้อเสนอประการหนึ่งที่สำคัญยิ่งก็คือ ท่านเสนอว่า "จะปฏิวัติโลกได้ต้องปฏิวัติภายใน เพื่อสร้างฐานความคิดใหม่ขึ้นก่อน" หมายความว่าการมุ่งพัฒนาที่สนองต่อการเปลี่ยนแปลงโลกที่สำคัญจะต้องเปลี่ยนแปลงจิตใจมนุษย์ให้กลับคืนสู่ความเป็นธรรมชาติเสียก่อนนั่นเอง โดยเฉพาะการพัฒนาที่ตัวมนุษย์ถือว่าเป็นการพัฒนาให้มนุษย์เป็นอิสระที่แท้จริง หรือก็คือมีธรรมชาติของความเป็นมนุษย์อย่างมากที่สุด

กล่าวโดยสรุปท่าทีของพุทธศาสนากับแนวทางการพัฒนานั้น ก็เป็นไปเพื่อตอบสนองต่อปัญหาของการพัฒนาอย่างเร่งด่วนสองปัญหาหลัก ๆ อันได้แก่ 1. ปัญหาความยากจนและความไม่เท่าเทียมด้านรายได้ 2. ปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ดูเหมือนว่าท่าทีของท่านพุทธทาสภิกขุจะพยายามหาแนวทางในการแก้ปัญหาแรกดังปรากฏใน "ธัมมิกสังคมนิยม" ส่วนท่าน ป.อ.ปยุตฺโต

มุ่งแสวงหาแนวทางการแก้ปัญหาอย่างหลังดังปรากฏใน “การพัฒนาที่ยั่งยืน” เพื่อที่จะพิจารณาว่ามีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดในการนำเอาพุทธศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาแก้ไขสภาวะเร่งด่วนของการพัฒนา ผู้เขียนจะอภิปรายในส่วนต่อไป

2. พุทธศาสนากับการแก้ปัญหาความยากจนและความไม่เท่าเทียมด้านรายได้

หากเรามองถึงปัญหาความยากจนก็จะพบว่า ปัญหาความยากจนเกิดขึ้นจากมิติทางสังคมที่หลากหลาย Robert Chambers (2007 อ้างใน บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2556) ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยามองว่าความยากจนเป็นสถานการณ์ที่ครัวเรือนตกอยู่ภายใต้สิ่งที่เรียกว่า “กับดัก” ซึ่งมีหลายปัจจัย เช่น 1) การขาดแคลนวัตถุ ทั้งที่เป็นปัจจัยการผลิตและปัจจัยการดำรงชีพ 2) สุขภาพร่างกายอ่อนแอ ซึ่งเป็นผลมาจากการทำงานหนักและไม่มีทรัพย์สินเพียงพอต่อการรักษา 3) ภาวะไร้อำนาจ และปัจจัยอื่น ๆ อีกมากมาย ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ความยากจนยังคงเป็นประเด็นการวิเคราะห์ภายใต้กรอบของเศรษฐกิจและสังคมเป็นแกนหลัก โดยเฉพาะประเด็นทางด้านเศรษฐกิจถือเป็นแกนกลางสำคัญในการวิเคราะห์ปัญหาเรื่องความยากจนที่ได้รับการสอบค้นหาแนวทางการพัฒนาเพื่อให้ปัญหาความยากจนบรรเทาเบาบางลงและหมดไปในประเทศที่ยังเป็นประเทศที่มีความยากจนสูง (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2556)

คำถามสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ สาเหตุเบื้องต้นของความยากจนมากจากไหน? ในสังคมทุนนิยมปัจจุบัน ความยากจนปรากฏขึ้นภายใต้ความไม่เท่าเทียมของการครอบครองปัจจัยการผลิต ซึ่งส่งผลให้คนยากจนไม่สามารถสร้างสถานะทางเศรษฐกิจของตนขึ้นมาได้นอกเสียจากการจ้างงานที่ได้รับจ้างจากนายทุนในระบบทุนนิยม และสิ่งที่แปรเปลี่ยนไปก็คือสิ่งที่เรียกว่าพลังแรงงานที่ถูกขูดรีดไปกลายเป็นกำไรของนายทุนในที่สุด ปัญหานี้เองเป็นปัญหาที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่เช่นกัน ในทัศนะของพระสงฆ์นักวิชาการทางพุทธศาสนาที่สำคัญอย่างพุทธทาสภิกขุนั้น ท่านเห็นว่าการที่จะแก้ปัญหาความยากจนหรือความเหลื่อมล้ำได้นั้น สังคมต้องดำเนินไปสู่หลักการที่เรียกว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” ซึ่งเป็นระบบการเมือง

ที่ประกอบอยู่ด้วย ศีลธรรมมากกว่าระบบอื่น เพราะถือเป็นเรื่องประโยชน์สุขของสังคมเป็นสำคัญ และนำความเป็นระบบที่จะนำความปกติมาสู่สังคม ส่วนคำว่า “ศาสนา” คือภาวะสูงสุดของศีลธรรม ระบบการเมืองโดยแก่นแท้แล้วเป็นเรื่องของศีลธรรมนั่นเอง ดังนั้น การเมืองกับศีลธรรมจึงเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก โดยแนวคิดเรื่องการปกครองที่ท่านเสนอก็คือ การมีนักปกครองที่ดี มีศีลธรรมการให้การศึกษาที่ดี ปลูกฝังศีลธรรมแก่คนในชาติและเศรษฐกิจที่ดีในประเทศ โดยที่ท่านพุทธทาสเห็นว่าสังคมนิยมเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในสภาวะธรรมชาติ เป็นสิ่งสมดุลสำหรับการดำรงอยู่ของมนุษย์ สัตว์และระบบนิเวศน์วิทยาของโลก ในสภาวะธรรมชาติสิ่งมีชีวิตทุกสิ่งจะผลิตตามความสามารถ และบริโภคตามความจำเป็นของตน ไม่มีสิ่งมีชีวิตใดที่จะกักตุนส่วนเกินไว้เพื่อตนเอง ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกสภาวะที่สมดุลนี้ว่า สังคมนิยม (ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์, 2539: 29) และท่านหวนกลับไปหาหลักการของความเสมอภาคในพุทธศาสนาว่า พุทธศาสนาถือว่าทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ในข้อที่ว่าทุกคนล้วนตกอยู่ใต้อำนาจของกฎธรรมชาติเดียวกัน ทุกคนจะต้องเกิดแก่เจ็บและตาย ทุกคนต้องเป็นไปตามกฎแห่งกรรม ทุกคนต้องได้รับผลตามที่ตนได้กระทำไว้ ซึ่งเป็นสัจธรรมและยอมรับกันในสังคมโดยทั่วไป ดังนั้น การที่จะให้ทุกคนอยู่ในสังคมอย่างสันติสุข ผู้ปกครองหรือนักการเมืองที่ดี จะต้องมีธรรมะที่จะต้องเข้าไปแก้ไขปัญหาบ้านเมืองให้เป็นไปตามธรรมะ

ธัมมิกสังคมนิยมนี้มีหลักว่า ทุกคนเจียดประโยชน์ของตนตามแต่จะเจียดได้ เพื่อประโยชน์แก่สังคม และไม่กอบโกยส่วนเกิน ใครมีอำนาจ มีกำลังส่วนผลิตได้แต่ส่วนที่เหลือจากที่ตนต้องใช้ต้องกิน ควรให้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่สังคม พุทธทาสภิกขุเห็นว่า การไม่เอาส่วนเกินนั้นเป็นกฎของธรรมชาติ โดยท่านมองไปที่สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ที่เป็นไปตามธรรมชาติแล้วไม่มีใครเอาส่วนเกิน ทุกชีวิตบริโภคตามความจำเป็น ไม่มียุ้งไม่มีฉาง ไม่มีที่เก็บไม่มีที่กักตุน ฉะนั้นจึงเอาส่วนเกินไม่ได้ มนุษย์ในระยะแรก ดำรงชีวิตอยู่อย่างถูกต้องและสอดคล้องกับธรรมชาติ (พุทธทาสภิกขุ, 2538: 34) โดยที่ถูกธรรมชาติควบคุมไม่ให้เอาส่วนเกินจึงไม่มี ปัญหาสังคมมนุษย์จึงอยู่รอดมาได้หลายแสนปี จนมาเป็นพวกเราสมัยนี้เพราะเป็นสังคมนิยม

โดยอัตโนมัติของธรรมชาติ ไม่มีการกอบโกยส่วนเกิน มีชีวิตอยู่ด้วยความเมตตากรุณาต่อกัน ทุกคนแบ่งไว้ที่จะเลี้ยงอัตภาพ ที่เหลือเป็นส่วนเกินแก่สังคม (พุทธทาสภิกขุ, 2538: 34) โดยท่านพุทธทาสอธิบายว่า “ถ้าคนไม่เอาส่วนเกินแล้ว มันจะเหลือมาก ส่วนเกินนั้นก็จะตกทอดไปเป็นของคนอื่น คนอื่นก็ไม่ขาดแคลน” (พุทธทาสภิกขุ, 2538: 36)

สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดในตอนนี้คือ ท่านพุทธทาสมองว่าสังคมที่เกิดความยากจนและความเหลื่อมล้ำนั้น เป็นผลผลิตโดยตรงอันเนื่องมาจากความโหดร้ายของระบบทุนนิยม ทางแก้คือกลับไปหาธรรมชาติของมนุษย์และกลับไปหาสิ่งที่เรียกว่า “ศีลธรรม” ที่คอยควบคุมกำกับพฤติกรรมของมนุษย์อยู่ ไม่ว่าข้อเสนอนี้จะเป็นไปได้หรือไม่ในโลกของความเป็นจริง แต่ผู้เขียนเห็นว่าข้อเสนอดังกล่าวยังไม่มีความชัดเจนในด้านของผลที่จะเกิดขึ้นจริง ๆ ในเชิงปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาความยากจน ดังนั้นข้อเสนอที่ควรจะเป็นจึงเป็นข้อเสนอที่สร้างขึ้นมาต่อจากข้อเสนอของท่านพุทธทาส นั่นคือข้อเสนอของพระไพศาล วิสาโล โดยพระไพศาลได้อธิบายเอาไว้ว่า ในสังคมสมัยใหม่ การที่จะคงสาระหรือแก่นของพุทธศาสนาเอาไว้ได้ หรือพูดในสำนวนของท่านพุทธทาส การที่จะให้ศีลธรรมกลับมาได้นั้น นอกจากจะต้องมีการประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวดในระดับบุคคลแล้ว จำเป็นจะต้องมีการศึกษาระบบกลไกที่มีอยู่ในสังคมอย่างกระจ่างชัด และให้เห็นศีลธรรมและความไร้ศีลธรรมในระบบนั้น ๆ ด้วย นอกไปจากนั้นการสังเคราะห์พุทธศาสนาให้เป็นอุดมการณ์มีระบบกลไก และแบบแผนในทางเศรษฐกิจการเมืองที่มีหลักธรรมของพุทธศาสนาเป็นแก่น ก็ควรที่จะได้มีการถกเถียงพิจารณาให้จริงจังมากขึ้น สิ่งหนึ่งที่น่าจะคำนึงถึงก็คือ ที่คติปัจเจกนิยมมีอิทธิพลในเวลานี้จนมีลักษณะสุดโต่งก็เพราะคตินี้ได้รับการสังเคราะห์เป็นอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจและอุดมการณ์ในทางการเมืองและถูกนำไปใช้เป็นกลไกลของสังคมนั่นเอง (พระไพศาล วิสาโล, 2529: 126–127) ถ้าพุทธศาสนาไทยจะเท่าทันกับสังคมสมัยใหม่ ความสำนึกในเรื่องความยุติธรรม เสรีภาพ เสมอภาค ชนิดไม่มีการแบ่งแยกเป็นเขาเป็นเรา ควรเป็นคุณธรรมข้อหนึ่งของชาวพุทธไม่น้อยไปกว่าความรัก ความเอื้อเฟื้อ ความซื่อตรง ยิ่งพุทธศาสนายอมรับคุณค่าสมัยใหม่ได้อย่างใคร่ครวญมากเท่าไร พุทธศาสนา

จะมีบทบาทในสังคมร่วมสมัยมากเท่านั้น ด้วยเหตุนี้เองสาระสำคัญของธัมมิกสังคมนิยมของท่านพุทธทาส จึงมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อสังคมไทย หากได้มีการพิจารณาอย่างใคร่ครวญในหมู่คนรุ่นใหม่ ก็ย่อมจะช่วยให้เห็นคุณค่าและเกณฑ์วินิจฉัยในการแสวงหาทางออกที่เป็นไปได้ในความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง และส่งผลให้สร้างแนวทางการแก้ปัญหาความยากจนและเศรษฐกิจได้ (พระไพศาล วิสาโล, 2529)

สิ่งที่ชัดเจนในคำอธิบายของพระไพศาล วิสาโลก็คือ ท่านอธิบายถึงสังคมในอดีตเช่นสังคมไทย แม้แต่ละคนในหมู่บ้านจะผลิตส่วนเกินได้ไม่เท่ากัน แต่ผู้ที่ผลิตส่วนเกินได้มากไม่อาจที่จะกักเก็บส่วนเกินนี้เพื่อประโยชน์ของตนในทางที่จะเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นได้มากนัก คติทางศาสนาได้เอื้อให้มีการกระจายส่วนเกินนั้นสู่ชุมชน โดยอาศัยวัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านเป็นตัวผ่านที่สำคัญ การทำบุญในงานเทศกาลต่าง ๆ ทำให้ส่วนเกินนั้นแปรสภาพเป็น ศาลา โรงเรียน และสาธารณูปการที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้ นอกจากนั้นความผูกพันและแรงยึดเหนี่ยวซึ่งมีอยู่มากในชุมชนเล็ก ๆ เป็นตัวกำหนดให้การหาส่วนเกินมีขอบเขต ผู้มีร้านค้าในหมู่บ้านจะต้องการกำไร แต่กำไรมิใช่สิ่งเดียวที่จะกำหนดราคา เพราะความเอื้อเฟื้อรู้จักมักคุ้นในหมู่บ้านก็ทำให้การหากำไรมีขีดจำกัด คติการหากำไรสูงสุดจึงยากที่จะเกิดขึ้นได้ (พระไพศาล วิสาโล, 2529) พระไพศาลยังเห็นด้วยกับท่านพุทธทาสที่ว่าส่วนเกินที่เหลือนั้นควรกระจายออกไปให้ทุก ๆ คนในสังคมได้รับอย่างเท่าเทียมกันว่าตราบใดที่ยังไม่มีการกระจายส่วนเกินที่จำเป็นแก่ชีวิตมนุษย์อย่างจริงจังแล้วส่วนเกินที่เป็นความหายนะจะนำความยุ่งยากอย่างไม่จบสิ้นได้เลย

จะเห็นได้ว่าระดับการอธิบายแนวทางการสร้างความเท่าเทียมทางสังคมโดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับความยากจนและความเหลื่อมล้ำอันเนื่องมาจากระบบทุนนิยมนั้น มีความแตกต่างกันในระดับการอธิบายของพุทธทาสภิกขุกับพระไพศาล กล่าวคือท่านพุทธทาสมีการอธิบายในระดับใหญ่ที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติของสังคมมนุษย์กับธรรมชาติในความหมายที่แท้จริง ส่วนพระไพศาล อธิบายในระดับที่แคบลงมาอีกว่าในการก้าวข้ามปัญหาความยากจนและปัญหาทางเศรษฐกิจนั้นควรจะนำมาสังเคราะห์แล้วใช้ให้เกิดผลอย่างแท้จริงในสังคมไทย จะเห็นได้ว่าข้อเสนอเกี่ยวกับการพัฒนาเพื่อให้เกิดความอยู่ดีมีสุขโดยก้าวข้ามความยากจน

ตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุและพระไพศาล วิสาโลนั้น มีความสอดคล้องกับระบบ “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่มุ่งเสนอให้ผู้คนต่างอิงอาศัยกับธรรมชาติและสิ่งที่มีอยู่อย่างพอดี ไม่มากเกินไปและไม่น้อยจนเกินไป กล่าวอีกนัยหนึ่งการนำเอาข้อเสนอของการพัฒนาตามแนวทางพุทธศาสนามาใช้นั้นเป็นการมุ่งความสำคัญไปที่การสร้างความเข้มแข็งให้กับ “เศรษฐกิจชุมชน” ดังที่พระไพศาล อธิบายเอาไว้ ซึ่งเป็นเศรษฐกิจของคนตัวเล็กตัวน้อยเพื่อพึ่งพาตนเองในระดับชุมชน กระนั้นก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าแม้ระบบเศรษฐกิจชุมชนจะมีความสอดคล้องกับข้อเสนอตามแนวทางธัมมิกสังคมนิยมก็ตาม ณ ตอนนี้ก็ยังไม่อาจชี้ให้เห็นว่าพุทธศาสนาจะแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจนได้อย่างแท้จริงในระดับรากฐาน เว้นเสียแต่ว่าตัวของผู้ปกครอง (รัฐ) จะมีคุณธรรมภายในตัวเองสามารถกระจายรายได้อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมภายใต้กรอบนโยบายได้ ดังนั้นแล้ว ข้อเสนอของพุทธศาสนาตามแนวทางของการพัฒนา จึงเป็นการมอบหมายภาระนี้ให้ไว้กับตัวของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นผู้ที่มีฐานะยากจนอยู่แล้ว ในทางกลับกันข้อเสนอในการปรับเปลี่ยนรูปแบบโครงสร้างทางสังคม ซึ่งเป็นต้นตอสำคัญของปัญหายังไม่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในกรณีดังกล่าวนี้ อย่างไรก็ตาม แม้พุทธศาสนาจะไม่มีความปรากฏชัดเจนว่าจะนำไปสู่ผลสำเร็จของการพัฒนาและแก้ไขปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำได้อย่างยั่งยืนก็ตาม แต่พุทธศาสนาได้สร้างความเข้าใจในความหมายของคำว่าการมีชีวิตที่มี “คุณค่า” ซึ่งจะช่วยให้ผู้ที่ถือครองปัจจัยการผลิตมองสิ่งที่ตนมีอยู่เป็นของบางอย่างที่ไม่อาจจะมีคุณค่ามากเท่ากับชีวิต ดังนั้นตัววัตถุจึงอาจจะถูกมองว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าน้อยกว่าตัวตนของมนุษย์ ท้ายที่สุดแล้วทุกคนก็จะเข้าใจความหมายของชีวิต แต่คำถามที่จะตามมาก็คือการเข้าใจความหมายของชีวิตจะทำให้เกิดความเท่าเทียมและลดปัญหาความยากจนได้หรือไม่ ผู้เขียนเห็นว่าอาจจะไม่ได้เสียทีเดียวเพราะการเข้าใจชีวิตเป็นคนละเรื่องกับปัญหาเชิงวัตถุ เพียงแต่ว่าการเข้าใจชีวิตจะทำให้เรารู้จักปล่อยวางปัญหาทางวัตถุ และทั้งหมดก็อาจจะสรุปได้ว่าโดยสาระของข้อเสนอทางพุทธศาสนายังไม่อาจแก้ไขปัญหาในระดับสังคมได้อย่างยั่งยืน แต่สามารถแก้ปัญหาในระดับปัจเจกบุคคลได้

3. พุทธศาสนากับปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ

เห็นได้ชัดเจนแล้วว่า ปัญหาของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศนั้นส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อระบบนิเวศขนาดใหญ่ และตามมาด้วยปัญหาต่าง ๆ มากมาย อาทิ การสูญพันธุ์ของพืชและสัตว์บางชนิด คุณภาพชีวิตของประชากรโลกลดลง ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจที่ทำให้ประเทศยากจนหรือประเทศกำลังพัฒนาจะได้รับผลกระทบมากกว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศยังนำไปสู่ปัญหาด้านการเกษตรและความมั่นคงทางอาหารของโลก เป็นต้น

การพัฒนาที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาที่มุ่งไปที่จุดประสงค์หลักที่ตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ กล่าวคือ จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศนั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากกิจกรรมของมนุษย์ที่มองว่าทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่นี้ มนุษย์สามารถนำมาใช้สอยประโยชน์ได้ จนกระทั่งท้ายที่สุดก็นำมาสู่ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจนนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศอันเป็นจุดกำเนิดของปัญหาสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศอย่างใหญ่หลวง กระนั้นก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมีการหาแนวทางการพัฒนาเพื่อรองรับการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศก็ตาม แต่ทั้งนี้ความพยายามอย่างยิ่งในการหาทางออกต่อปัญหาอันเนื่องมาจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ก็ยังเป็นไปในทิศทางที่มองว่ามนุษย์เป็นผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งทำให้เห็นว่ามนุษย์กับระบบนิเวศทางธรรมชาตินั้นแยกขาดออกจากกัน

เมื่อไม่นานมานี้ประเด็นเรื่องสุขภาวะของระบบนิเวศถูกหยิบยกเข้ามาเป็นประเด็นสำคัญของการพัฒนา กล่าวคือ คุณภาพในการดำเนินชีวิตหรือความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ขึ้นอยู่กับ “สุขภาวะ” (Wellbeing) ของระบบนิเวศ ถ้าหากระบบนิเวศมีสภาวะที่ดี ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ สิ่งแวดล้อมมีความสมดุลก็จะสามารถอุ้มชูให้มนุษย์มีคุณภาพทางชีวิตที่ดีได้ (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2556) นี่คือจุดมุ่งหมายสำคัญที่เราต้องตระหนักรู้ในประเด็นของการพัฒนาเกี่ยวกับปัญหาความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึง

ประเด็นการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ คำถามคือพุทธศาสนาจะมีหลักคิดหรือแนวทางการพัฒนาที่นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนหรือไม่

ตามแนวทางของพุทธศาสนาแล้วนั้น มิติของพุทธศาสนาที่มีต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาตินั้น พุทธศาสนามองว่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติต่าง ๆ มีลักษณะเป็นองค์รวม กล่าวคือ ระบบต่าง ๆ ในธรรมชาติทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตนั้นต่างมีปฏิสัมพันธ์กัน และอิงอาศัยกันตามหลักปฏิจจสมุปบาท การมองในลักษณะนี้ในทางทฤษฎีแล้วนั้นถือว่ามองหน่วยต่าง ๆ ในระบบนิเวศทำหน้าที่สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก มนุษย์ซึ่งเป็นหนึ่งในระบบนั้นก็ถือเป็นหน่วยสำคัญเช่นกัน ตลอดถึงสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมภายใต้ระบบนิเวศของโลกก็มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ามนุษย์ ท่าทีเช่นนี้จึงทำให้เห็นว่าพุทธศาสนาได้วางกรอบความเข้าใจที่ไปด้วยกันได้กับการพัฒนาแบบองค์รวม ซึ่งให้ความสำคัญกับส่วนต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกัน ทำให้เห็นว่าพุทธศาสนาไม่ได้จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพียงอย่างเดียวในการปกป้องสิทธิของมนุษย์ และในพุทธศาสนาก็พบว่าไม่มีการสอนทางจริยธรรมใด ๆ ที่ออกแบบมาเพื่อให้เกิดประโยชน์กับมนุษย์เท่านั้น ความเป็นอยู่ของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดได้รับการรับรองผ่านพุทธศาสนา ดังนั้นคำสอนจำนวนมากในพุทธศาสนาสามารถระบุได้ว่าเป็นศาสนาที่หล่อเลี้ยงสังคมมนุษย์ด้วยความคิดที่ดีในการเคารพชีวิตของคนอื่น ๆ รอบตัวเขา ซึ่งไม่เว้นแต่สัตว์หรือสิ่งมีชีวิตอื่นก็เป็นไปเช่นนี้ (Rajapaksha & Nandasiri, 2016)

ในสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค มีพุทธพจน์ตรัสว่า

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราขอเตือนพวกเธอว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา พวกเธอจงยังความไม่ประมาท ให้ถึงพร้อมเถิด ฯ" (ที.ม. (ไทย) 10/218/166)[1]

[1] คำอธิบาย ที.ม. (ไทย) 10/218/166 ย่อมาจาก สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย) เล่มที่ 10 ข้อที่ 218 หน้าที่ 166

พุทธพจน์ข้างต้น สะท้อนท่าทีที่ว่า สิ่งทั้งปวงมีความเคลื่อนไหวและปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ ไม่มีสิ่งใดที่จะสามารถอยู่ได้อย่างเป็นนิรันดร์ เปรียบเสมือนกับสังขารร่างกายของมนุษย์เราท้ายที่สุดก็ต้องสลายไปตามกฎทางชีววิทยา ดังนั้น การปฏิบัติต่อสิ่งทั้งปวง จึงเป็นการปฏิบัติด้วยความไม่ประมาท ทั้งต่อตนเองและสิ่งอื่น ๆ ท่าทีที่สะท้อนออกมาจากพุทธพจน์ดังกล่าว จึงสามารถเชื่อมโยงไปยังมุมมองที่ว่า ชีวิตของมนุษย์กับสิ่งอื่นมีความแปรเปลี่ยน และเมื่อมีความแปรเปลี่ยนชีวิตของเราก็ย่อมไม่จีรัง เมื่อชีวิตของเราไม่จีรังก็เท่ากับว่าตัวตนของเราไม่อาจเป็นสิ่งกำหนดคุณค่าต่อสิ่งอื่นได้ ในขณะเดียวกันสิ่งอื่นก็มิอาจกำหนดคุณค่าต่อตัวเราได้ คำถามคืออะไรจะเป็นสิ่งกำหนดคุณค่าของสิ่งทั้งปวงที่แปรเปลี่ยนเสมอเช่นนี้ คำตอบคือ “กฎของสิ่งทั้งปวง” หรือในพุทธศาสนาเรียกว่านิยาม 5 ที่กำกับทุกสิ่งทุกอย่างภายใต้กฎนี้ และกฎนี้จะรวมคำอธิบายทุกสิ่งทุกอย่างเข้าด้วยกัน ดังนั้น มนุษย์ สิ่งแวดล้อมอื่นหรือสิ่งใดก็ตามล้วนแล้วแต่เป็นไปตามสภาวธรรมเหล่านี้ หมายความว่าพุทธศาสนามองทุกอย่างสัมพันธ์กันภายใต้กฎบางประการ ความหมายที่เราจะสามารถถอดออกมาได้จากตรงนี้ก็คือว่า การมีองค์ภาวะของสิ่งทั้งปวงที่ขับเคลื่อนเลื่อนไปภายใต้กฎเดียวกัน จึงเป็นเสมือนการอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติบางประการที่รวมเข้ามาเป็น “นิเวศ” เดียวกันทั้งสิ้น พุทธศาสนาจึงไม่ให้ยึดถือในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ทุกสิ่งสัมพันธ์กันภายใต้กฎที่ไม่มีสิ่งใดละเมิดได้ และไม่มีสิ่งใดควบคุมหรือเป็นเจ้าของได้

แน่นอนว่าในทางทฤษฎี พุทธศาสนามีท่าทีต่อการแก้ปัญหาและการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้เป็นอย่างดี กล่าวคือเริ่มต้นสร้างจิตสำนึกให้มนุษย์ตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมในฐานะธรรมชาติและระบบนิเวศทางธรรมชาติที่สำคัญ ๆ แล้วเริ่มลงมือปฏิบัติในระดับขั้นต่อไป มีงานศึกษาที่เป็นตัวอย่างของการส่งเสริมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน นั่นคืองานของ Daniels (2010) ได้นำเสนอ ในบทความเรื่อง Climate change, economics and Buddhism — Part 2: New views and practices for sustainable world economies ในบทความเสนอว่า พุทธศาสนานั้นนอกเหนือจากแง่มุมทางเศรษฐกิจโดยตรงแล้วพระพุทธศาสนายังมีบทบาทอื่นอีกหลายอย่างในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของข้อเสนอ

ที่เป็นไปได้ทั่วไปสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน ตัวอย่างก็ ได้แก่ ความสามารถในการมองเห็นและการสนับสนุนทุนทางสังคมที่มีศูนย์กลางอยู่ที่การสร้างชุมชนและการพึ่งพาซึ่งกันและกันซึ่งเป็นความเห็นอกเห็นใจ คุณลักษณะที่สำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในบทความสรุปนี้กรอบการทำงานของระบบใช้เพื่อแสดงให้เห็นว่าทัศนะของชาวพุทธและโลกที่เกี่ยวข้องสามารถป้อนเข้าสู่การตอบสนองที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพต่อความท้าทายที่กำลังจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้ นอกจากนี้ Daniels (2011) ได้กล่าวถึงเหตุผลสำคัญอย่างหนึ่งในบทความเรื่อง Buddhism and sustainable consumption ว่า โลกทัศน์ทางพุทธศาสนาสามารถให้ความรู้และเสริมสร้างความพยายามในการปรับเปลี่ยนการบริโภคให้เป็นไปในรูปแบบ “การบริโภคอย่างยั่งยืน” ซึ่งสามารถนำมาและรักษาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นสำหรับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม การผลิตการบริโภคและการแลกเปลี่ยนเป็นปัจจัยสำคัญของเศรษฐศาสตร์ในการศึกษากิจกรรมการทำมาหากินและวิธีการที่ผู้คนชุมชนและสังคมจัดการจัดจำหน่ายและใช้ทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรที่หายากในกระบวนการ “หาเลี้ยงชีพ” การเชื่อมโยงความยั่งยืนและแนวคิดทางพุทธศาสนามีการอธิบายวิธีการบางอย่างเพื่อประเมินการบริโภคในแง่ของผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

ส่วนในงานของ Henning (1998) ซึ่งชี้ว่าพุทธศาสนากับนิเวศวิทยาเชิงลึก (deep ecology) มีความคล้ายคลึงกันมาก ซึ่ง Naess (1993) ได้อธิบายนิเวศวิทยาเชิงลึกอย่างน่าสนใจว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งและเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ และทุกสิ่งอย่างมีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบเท่าเทียมกันในระบบนิเวศ ซึ่งแนวคิดนี้ยังให้ความสำคัญกับคุณค่าระดับจิตวิญญาณที่เชื่อว่าทุกสิ่งมีสายใยชีวิตที่เชื่อมโยงต่อกัน ทั้งนี้ตรงกับงานของ Henning (1998) ที่ว่าการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวพุทธในการปกป้องคุณค่าทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าเขตร้อนตามธรรมชาติในประเทศที่นับถือศาสนาพุทธในเอเชีย เช่น ประเทศไทย, กัมพูชา, ลาว, และศรีลังกา งานชิ้นนี้ยังชี้ว่า พุทธศาสนาและนิเวศวิทยาเชิงลึกต่างตระหนักถึงภาระหน้าที่ทางศีลธรรมหรือคุณค่าและความรับผิดชอบในการปกป้องป่าเขตร้อนสำหรับคนรุ่นต่อไปของทุกสายพันธุ์พืชและสัตว์ที่รู้จักและไม่รู้จัก

ซึ่งก็คือแนวคิดที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และโลกธรรมชาติในฐานะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนี้ Xingqiang, et al. (2014) ยังได้กล่าวในบทความเรื่อง Corporate environmental responsibility in polluting industries: Does religion matter? ซึ่งได้ศึกษาอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อสิ่งแวดล้อมในลักษณะของการมีความร่วมมือในการรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม (corporate environmental responsibility (CER)) ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรมอย่างไร ในการศึกษานี้ได้วัดตัวแปรทางพุทธศาสนาเป็นจำนวนของวัดในพุทธศาสนาภายในรัศมีรอบ ๆ ที่อยู่ของบริษัทโรงงานอุตสาหกรรม จากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนาสามารถนำมาใช้เป็นบรรทัดฐานทางสังคมเพื่อปลุกจิตสำนึกของความรับผิดชอบต่อสังคมและเสริมสร้างความร่วมมือในการรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม (CER)

กล่าวได้ว่าพุทธศาสนาเริ่มต้นจากการสร้างจิตสำนึกต่อการตระหนักรู้ต่อสิ่งแวดล้อม แล้วนำไปสู่การสร้างความยั่งยืนด้วยการเคลื่อนไหวและปฏิบัติบนฐานและหลักการต่าง ๆ ที่จะช่วยให้เราสามารถที่จะสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ เพราะพุทธศาสนาเห็นว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนคือการพัฒนาที่จิตสำนึกของการตระหนักรู้ มิใช่การพัฒนาที่ตัววัตถุที่ถูกกระทำ เพราะการพัฒนาที่ตัววัตถุที่ถูกกระทำจะนำไปสู่การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน และเกิดปัญหาที่ซ้ำซาก ดังนั้น ในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศก็เช่นกัน มนุษย์ตกอยู่ภายใต้สภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปมาก แม้การแก้ปัญหาเร่งด่วนเป็นเรื่องที่ควรตระหนักถึงอย่างสำคัญ แต่สำหรับพุทธศาสนาแล้วนั้นการกลับไปสร้างความเข้าใจกับมนุษย์ในฐานะผู้กระทำ จะสามารถช่วยให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนมากยิ่งกว่า

บทสรุป

จากบทความนี้ผู้เขียนได้นำเสนอปัญหาเร่งด่วนของการพัฒนา 2 ปัญหาหลัก ๆ ด้วยกัน ปัญหาแรกเป็นปัญหาเรื่องความยากจนและความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ ส่วนปัญหาที่สองคือ ปัญหาเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งเมื่อมองหาแนวทางการแก้ปัญหาของปัญหาเร่งด่วนของการพัฒนาทั้งสองปัญหานี้

เราพบว่า ในปัญหาแรกนั้น พุทธศาสนาสามารถแก้ปัญหาได้ในระดับปัจเจก แต่ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาได้ในระดับสังคมหรือโครงสร้างทางสังคม ซึ่งเป็นปัญหาในระดับใหญ่และเป็นต้นตอของปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำ ซึ่งพุทธศาสนาได้เสนอมุมมองเรื่องเศรษฐกิจชุมชนบนฐานของธัมมิกสังคมของท่านพุทธทาสภิกขุเป็นหลัก ส่วนปัญหาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศนั้น พุทธศาสนาค่อนข้างที่จะมีท่าทีและแนวคิดที่มุ่งแก้ปัญหาที่ตัวของผู้กระทำมากกว่าวัตถุที่ถูกกระทำ คำว่าตัวของผู้กระทำนั้นพุทธศาสนามองมนุษย์ในฐานะของสัต (being) ที่คิดและมีเหตุผล ซึ่งจะสามารถเข้าใจโลกและสร้างความตระหนักรู้ที่ถูกต้องได้ มากกว่าที่จะไปจัดการวัตถุที่ถูกกระทำ เช่น สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งอื่น ๆ ในระบบนิเวศ และตามแนวทางดังกล่าวนี้นี่เอง ที่นำไปสู่วิถีของการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมในยุคของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

แจ็คสัน, ปีเตอร์ เอ. (2556). **พุทธทาสภิกขุ: พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและการปฏิรูปเชิงนวสมัยนิยมในประเทศไทย**. มงคล เดชนคริน์ทร์ (ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เด่นพงษ์ แสนคำ และ อัครยา สังขจันทร์. (2561). บทวิเคราะห์วิกฤตการณ์การศึกษาไทยภายใต้ทฤษฎีของ คาร์ล มาร์กซ์. **วารสารการบริหารท้องถิ่น**, 12(2), 305-321.

ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์. (2539). พุทธทาสภิกขุกับทฤษฎีธัมมิกสังคมนิยม. **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา**, 3(2),

บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2556). **แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา : จากความมั่งคั่งทางวัตถุสู่ความอยู่ดีมีสุขประชาชาติ**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ประเวศ วะสี. (2542). **ปาฐกถาพุทธทาสภิกขุมหาเถระ ครั้งที่ 1 ธรรมิกสังคม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2531). **ธัมมิกเศรษฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ: กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2543). **นิเวศเศรษฐศาสตร์และนิเวศวิทยาการเมือง**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระไพศาล วิสาโล. (2529). **พุทธศาสนากับคุณค่าร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พุทธทาสภิกขุ. (2538). **ธัมมิกสังคมนิยม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามประเทศ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาฯ เล่มที่ 10**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2561). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. [ม.ป.ท: ม.ป.พ.].

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). **รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจน และความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2560**. กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม.

อภิชัย พันธเสน. (2544). **พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์ สาขาต่าง ๆ**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

Alboghdady, M & El-Hendawy, S. E. (2016). Economic impacts of climate change and variability on agricultural production in the Middle East and North Africa region. **International Journal of Climate Change Strategies and Management, 8**(3), 463-472.

Alesina, A., & Rodrik, D. (1994). Distributive politics and economic growth. **The quarterly journal of economics, 109**(2), 465-490.

Naess, A. (1993). **Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy**. Cambridge: Cambridge University Press.

Bazylevych, V. & Kupalova, G. (2014). CLIMATE CHANGE: THE MAJOR THREAT OF THE 21ST CENTURY. **Economics, 6**(159), 6-11.

Berg, A., Ostry, J. D., & Zettelmeyer, J. (2012). What makes growth sustained?. **Journal of Development Economics, 98**(2), 149-166.

Cunningham, H. (1995). **God and Caesar at the Rio Grande**. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Daniels, P. L. (2010). Climate change, economics and Buddhism—Part 2: New views and practices for sustainable world economies. **Ecological Economics, 69**(5), 962-972.

_____. (2011). Buddhism and sustainable consumption. In Zsolnai, L. (Ed.). **Ethical Principles and Economic Transformation-A Buddhist Approach** (pp. 35-60). Dordrecht: Springer.

Darlington, S. M. (1998). The ordination of a tree: The Buddhist ecology movement in Thailand. **Ethnology**, 1-15.

Du, X., Jian, W., Zeng, Q., & Du, Y. (2014). Corporate environmental responsibility in polluting industries: Does religion matter?. **Journal of Business Ethics, 124**(3), 485-507.

Haines, A., Kovats, R.S., Lendrum, D.C. & Corvalan, C. (2006). Climate change and human health: Impacts, vulnerability and public health. **Public health, 120**(1), 585-596.

Hall, C., Dawson, T. P., Macdiarmid, J. I., Matthews, R. B & Smith, P. (2017). The impact of population growth and climate change on food security in Africa: looking ahead to 2050. **International Journal of Agricultural Sustainability, 15**(2), 124-135.

Henning, D. H. (1998). Buddhism and Deep Ecology: protection of spiritual and cultural values for natural tropical forests in Asia. In **Personal, societal, and ecological values of wilderness: Proceeedings of the Sixth World Wilderness Congress** (Vol. 1, pp. 108-112).

Kalkstein, L. S. & Smoyer, K. E. (1993). The impact of climate change on human health: Some international implications. **Cellular and Molecular Life Sciences, 49**(11), 969–979.

Kjellstrom, T., Butler, A. J., Lucas, R. M., & Bonita, R. (2010). Public health impact of global heating due to climate change: potential effects on chronic non-communicable diseases. **International Journal of Public Health, 55**(1), 97-103.

Kongtip, P. et al. (2015). Informal workers in Thailand: occupational health and social security disparities. **NEW SOLUTIONS: A Journal of Environmental and Occupational Health Policy, 25**(2), 189-211.

Mathiason, J. (2014). **Renewing Social Development in the 21st Century**. New York: Cornell University.

National Research Council. (2011). **Advancing the science of climate change**. Washington, D.C.: National Academies Press.

Piketty, T. (2014). **Capital in the Twenty-First Century**. Cambridge: Harvard University Press.

Phongpaichit, P., & Baker, C. (2009). **Thai capital after the 1997 crisis**. Chiangmai: Silkworm Books.

Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: America's declining social capital. In **Culture and politics** (pp. 223-234). New York: Palgrave Macmillan.

Richard, S. J. (2010). The Economic Impact of Climate Change. **Journal compilation, 11**(1), 13-37.

Rajapaksha, R. S., & Nandasiri, A. A. U. (2016). The Buddhist Philosophical Perspective of Environmental Preservation and Management. **Journalism and Mass Communication, 6**(4), 226-236.

Ravallion, M., Squire, L., & Bruno, M. (1999). **Equity and growth in developing countries: old and new perspectives on the policy issues**. [n.p.]: The World Bank.

Rigg, J., & Salamanca, A. (2009). Managing risk and vulnerability in Asia: A (re) study from Thailand, 1982–83 and 2008. **Asia Pacific Viewpoint, 50**(3), 255-270.

Stern, N. (2014). **Economic Modelling of Climate-Change Impacts**. Cambridge: Cambridge University Press.

Taylor, J. (1993). Buddhist revitalization, modernization, and social change in contemporary Thailand. **Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia**, 62-91.

Walter, P. (2007). Activist forest monks, adult learning and the Buddhist environmental movement in Thailand. **International Journal of Lifelong Education, 26**(3), 329-345.

Wheeler, T. & Braun, J. V. (2013). Climate Change Impacts on Global Food Security. **SCIENCE, 341**(2). 507-513.

Wuthnow, R. (1996). **Learning to care**. New York: Oxford University Press.

Zewdie, A. (2014). Impacts of Climate Change on Food Security: A Literature Review in Sub Saharan Africa. **Journal of Earth Science & Climatic Change, 5**(8), 1-4.